

سرمایه‌گذاری در توسعه قابلیت‌های پژوهشی منابع انسانی: بررسی اثربخشی پایان‌نامه‌ها به‌عنوان یک ابزار اجرای خط‌مشی^۱

صدیقه کاظمی^{۱*}، فاطمه علیدوستی^۲

۱- استادیار، گروه علوم تربیتی، پردیس شهید هاشمی نژاد مشهد، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

۲- استادیار، گروه روانشناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه خيام، مشهد، ایران.

پذیرش: ۱۴۰۲/۲/۴

دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۲۰

چکیده

هدف: پژوهش حاضر تحلیل و ارزیابی پایان‌نامه‌های پایان‌یافته دوره کارشناسی ارشد دانشگاه فرهنگیان در سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ به‌عنوان ابزاری برای توسعه توانمندی پژوهشی معلمان به‌عنوان بخشی از منابع سازمانی است.

روش پژوهش: از جهت هدف، کاربردی و از جهت اجرا، توصیفی-ارزیابی است. این مطالعه موردی متمرکز بر دانشگاه فرهنگیان انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی پایان‌نامه‌های دفاع شده از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ است و نمونه این پژوهش ۱۳۸ پایان‌نامه بود که با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای نسبی انتخاب شدند. ابزار مطالعه سیاهه محقق ساخته با ۱۷ مؤلفه و ۸۳ نشانگر بود.

یافته‌ها: یافته‌های آزمون t تک‌نمونه‌ای نشان می‌دهد، پایان‌نامه‌های بررسی شده فقط در مؤلفه‌های موضوع و عنوان، واژه‌های کلیدی، سؤال‌ها یا فرضیه‌های پژوهش و منابع، وضعیت مطلوبی دارد و در سایر مؤلفه‌ها وضعیت مطلوب ندارد. مؤلفه پیشنهاد پژوهش و پیوست، نسبت به سایر مؤلفه‌ها از

۱. این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی ملی با عنوان «ارزیابی عناوین و محتوای پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی ارشد دانشگاه فرهنگیان» به‌شماره قرارداد ۵۰۰۰/۸۵۴/۱۲۰ مورخ ۱۴۰۰/۲/۸ است که با حمایت مالی دانشگاه فرهنگیان انجام شده است.

E-mail: S.Kazemi@cfu.ac.ir

* نویسنده مسئول مقاله:

وضعیت نامطلوب‌تری برخوردار است. همچنین یافته‌های حاصل از تحلیل واریانس دو متغیره نشان می‌دهد که بین کیفیت پایان‌نامه‌های ۸ رشته تخصصی در ۱۷ مؤلفه تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج آزمون خی‌دو دو متغیری برای مقایسه پایان‌نامه‌ها در رشته‌های تخصصی مختلف از لحاظ تعداد مطالعات بین‌رشته‌ای و ماهیت پژوهش (کمی، کیفی، آمیخته) نیز نشان می‌دهد که تفاوت معناداری در تعداد مطالعه‌های بین‌رشته‌ای و ماهیت پژوهش در پایان‌نامه‌ها وجود دارد.

نتیجه‌گیری: برای رسیدن به وضعیت مطلوب و اثربخشی پایان‌نامه‌ها به‌عنوان ابزاری برای توسعه پژوهشی افراد، توجه به پیامدهای خط‌مشی اتخاذی نظیر میزان انتشار مقاله‌ها، تبیین هدف انجام پایان‌نامه برای ذی‌نفعان و هم‌آموزی تجربه‌های سازنده استادان در این زمینه ضروری است.

واژه‌های کلیدی: ارزیابی، رویکرد پژوهش‌محور، پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد، دانشگاه فرهنگیان.

۱- مقدمه

آموزش و پرورش نهادی برای ارتقای نیروی انسانی برای دستیابی به توسعه ملی است. بنابراین ارتقای کیفیت نیروی انسانی این نهاد، یعنی معلمان، یکی از عوامل تعیین‌کننده موفقیت و پیشبرد توسعه ملی است که باید از راه برنامه‌های آموزشی مبتنی بر تحولات و پیشرفت‌های جهانی علم و فناوری انجام شود. مدیریت کیفیت منابع انسانی معلمان، ظرفیت و شایستگی آنها را بهینه می‌کند تا بتوانند از شکل‌گیری آموزش و پرورش با کیفیت حمایت کنند؛ ۱. از سوی دیگر معلمان با توجه به تغییرات جمعیتی و سیاست‌های در حال توسعه آموزشی به‌طور دائم در حرفه خود با چالش‌های جدیدی روبه‌رو می‌شوند و نیاز آنها به مهارت‌های شغلی مناسب بیشتر آشکار می‌شود؛ ۳. بنابراین در این بحث، سهم تربیت معلم به‌عنوان یک سازمان آموزشی در پیشرفت حرفه‌ای معلمان بسیار مهم است. معلمان برای پاسخگویی به نیازهای جامعه و برای اداره و مدیریت این تغییرات مداوم در کار خود و حفظ آمادگی خود برای مواجهه با شرایط کاری نامشخص، نیازمند پی‌ریزی بنیانی استوار در شایستگی‌های حرفه‌ای خود هستند؛ ۴؛ ۵. این امر ضرورت بازنگری در راهبرد سازمان تربیت معلم در مهارت‌آموزی و آماده‌سازی معلمان را دوچندان ساخته است. در همین راستا و در راستای

تغییرات محیطی و تحول شرایط، نیاز به یک رویکرد علمی پرتحرک برای تربیت معلم در یک دهه گذشته افزایش پیدا کرده است و «رویکرد پژوهش‌محوری»^۱ راهبرد فقط منابع در اختیار این سازمان برای ارتقای کیفیت معلمان قرار گرفته است. این رویکرد بر پیوند تدریس با پژوهش و برآورده کردن الزام‌های سیاست‌های مرتبط در حوزه توانمندسازی پژوهشی معلمان در عمل برای نمونه از راه انجام پژوهش‌های نظارت شده نظیر پایان‌نامه تأکید دارد. ۶. در واقع باید گفت انگیزه اساسی برای افزایش علاقه به تربیت معلم با رویکرد پژوهش‌محور، این است که به‌نظر می‌رسد این رویکرد، پیشرفت حرفه‌ای معلمان را تقویت کرده و آنها را قادر می‌سازد تا نیازها و اقتضائات تدریس آینده را به روشی مناسب برآورده سازند. ۶؛ ۷. به این ترتیب باید گفت امروزه نهاد تربیت معلم از ناحیه همین رویکرد به جذب و صرف منابع خود می‌پردازد که بخش عمده‌ای از این منابع برای آموزش معلمان در مقاطع بالاتر با رویکرد پژوهشی و انجام پایان‌نامه سرمایه‌گذاری می‌شود.

به‌رغم تعدد و افزایش پژوهش‌ها روی طرح‌های مختلف تربیت معلم به‌عنوان تربیت نیروی انسانی، همچنان بحث گسترده‌ای درباره کارکرد پژوهش و رویکرد پژوهش‌محوری بر کیفیت معلمی در جریان است و الگوهای مختلفی در این زمینه اجرا شده‌اند. یکی از نمونه‌های الگو «مدل دانشوری»^۲ کشور فنلاند در زمینه تربیت معلم است که بر تحصیل پژوهش‌محور معلمان در مقطع کارشناسی‌ارشد تأکید دارد. از دهه ۱۹۷۰، فنلاند این الگو را برای تربیت معلم انتخاب کرد که به‌طور صریح بر ضرورت رویکرد پژوهش‌محور برای رشد کیفیت حرفه‌ای معلمان تأکید می‌کند. ۸. جنبه اصلی الگو مبتنی بر دانشوری این است که با نوشتن پایان‌نامه‌های علمی^۳، صلاحیت حرفه‌ای و پژوهشی افزایش پیدا می‌کند. ادعا می‌شود که آموزش معلمان در سطح کارشناسی‌ارشد و با تأکید بر انجام پایان‌نامه، الگویی برای آموزش معلمان حرفه‌ای جهت دستیابی به سطح بالایی از صلاحیت و شایستگی است. ۴؛ ۹؛ ۱۰. پژوهش علمی در آموزش عالی (در اینجا در قالب پایان‌نامه) جنبه‌ای از یادگیری همیشگی است که فرهنگ یادگیری را از راه ابزارهای بسیار تخصصی و نوآورانه ایجاد و تعریف می‌کند.

1. Research-based approach
2. master's-based model
3. scientific theses

بنابراین انتظار می‌رود دوره تحصیلات تکمیلی و پژوهش مندرج در آن شامل توسعه مهارت‌های حرفه‌ای مانند ارتباطات، خودمدیریتی و برنامه‌ریزی باشد و پایان‌نامه حرفه‌ای الگویی برای تشویق، ترویج و توسعه یادگیری همیشگی در آموزش بعد از دوره اجباری دانشجویی باشد. ۱۱. از این رو پایان‌نامه‌ها در برنامه درسی دانشجویان تحصیلات تکمیلی به‌ویژه معلمان، از اهمیت زیادی برخوردارند و حداقل در سه زمینه مؤثر هستند: برای توسعه رشته، مؤسسه و فرد. در مورد نخست باید گفت همان‌طور که اغلب در شیوه‌نامه‌های دانشگاه‌ها تصریح می‌شود، پایان‌نامه‌ها عامل اصلی توسعه دانش رشته‌ای هستند. پایان‌نامه‌ها با آماده‌کردن اعضای جدید برای یک رشته علمی به حیات و ترقی رشته کمک می‌کنند. برای دستیابی به این کارکرد، پایان‌نامه باید مقدمه‌ای مؤثر برای پویایی فکری و نوآوری در رشته تحصیلی فراهم کند. در زمینه کارکرد پایان‌نامه برای توسعه مؤسسه آموزشی، پایان‌نامه به‌عنوان یک فعالیت آموزشی و یادگیری و یک فرصت ارزیابی عمل می‌کند. دانشجو در فرایند پایان‌نامه و فعالیت‌های مرتبط با آن (مسئله‌یابی، بررسی پیشینه، پروپوزال، دفاع شفاهی و غیره) با عادت‌ها و منش‌های علمی آشنا می‌شود و نیز پایان‌نامه فرصتی برای ارزیابی عملکرد دانشجو فراهم می‌کند. سرانجام، پایان‌نامه با ارائه تجربه‌ای که رشد فکری دانشجو را در رشته خود و در جهت‌هایی پژوهشی مورد انتخاب ارتقا می‌دهد، بر توسعه فردی نیز مؤثر است. ۱۲.

در راستای دربرگرفتن رویکرد پژوهش‌محور بالا در ایران نیز از سال ۱۳۹۱ با تصویب اساسنامه دانشگاه فرهنگیان، مراکز تربیت معلم سابق به دانشگاه فرهنگیان تغییر نام و تغییر ساختاری و محتوایی داده است. براین اساس دوره دوساله و به‌طور عمده آموزش‌محور تربیت معلم به چهار سال افزایش پیدا کرده و در ساختار آن نیز تغییراتی ایجاد شده است. در راستای توسعه دانشگاه فرهنگیان و اهداف دانشگاه در برخی رشته‌ها، دوره کارشناسی‌ارشد تأسیس شده است که هدف اصلی آن تربیت معلمان با روحیه بالای پژوهندگی و توانمند در زمینه آموزشی و پژوهشی ادعا شده است. ۳. این موضوع نشان می‌دهد که این دانشگاه به‌عنوان یک نهاد از راه ترویج رویکرد پژوهش‌محوری موفق به توسعه منابع و الگوی فعالیت خود شده است و منابعی را که در این جریان به‌دست می‌آورد، در توسعه رشته‌های کارشناسی‌ارشد و

تأمین فرصت انجام پژوهش برای دانشجویان (معلمان) در قالب پایان‌نامه سرمایه‌گذاری می‌کند.

بنابر توضیحات بالا، پایان‌نامه‌ها می‌توانند شاخص مهمی در ارزیابی عملکرد این نهاد و رویکرد پژوهش‌محور گرفته شده، قلمداد شوند. در توضیح این موضوع از یک سو باید گفت یکی از اهداف آموزش عالی به‌ویژه در سطوح تحصیلات تکمیلی آن، آشنایی دانشجویان با روش علمی و پژوهش علمی در حیطه‌های تخصصی از علوم مختلف است. ۱۴. بر همین اساس بخش مهمی از فعالیت‌های درسی در دوره تحصیلات تکمیلی (ارشد و دکتری) آشنایی دانشجویان با روش پژوهش، تهیه و تدوین گزارش علمی در قالب پایان‌نامه یا رساله مربوط به انجام یک مطالعه پژوهش‌محور در رشته تخصصی دانشجو است. بنابراین پایان‌نامه، یکی از حوزه‌های اصلی سرمایه‌گذاری منابع سازمانی برای توسعه شایستگی‌های پژوهشی محسوب می‌شود. با توجه به اهمیت پایان‌نامه‌ها به‌عنوان تمرین پژوهش در حوزه تخصصی و همچنین ابزاری برای کسب شایستگی‌های حرفه‌ای معلمی. ۴. لازم است برای اینکه دانشجو پس از طی دوره تحصیلات تکمیلی بتواند به پژوهش اصیل پرداخته و دامنه دانش و تخصص خود را در حوزه علمی بهبود و توسعه دهد؛ استادان، دانشجویان، مدیران و تصمیم‌گیرندگان بر انجام صحیح و اصولی این پژوهش تمرینی اهتمام بورزند و به ارزیابی دقیق این خط‌مشی پژوهشی بپردازند. در این خصوص باید گفت پایان‌نامه‌های دانشگاهی به‌عنوان یکی از حوزه‌های اصلی سرمایه‌گذاری منابع در نهاد تربیت معلمان، از دو بعد قابل‌توجه و بررسی هستند: محتوا و ساختار؛ به این معنا که پژوهش‌ها باید به روش علمی انجام شود و نتایج حاصل شده با رعایت اصول نگارش علمی گزارش شود تا به این ترتیب بتوان مدعی شد که خط‌مشی انجام پایان‌نامه، شیوه‌ای مناسب برای توسعه شایستگی‌های پژوهشی معلمان در راستای اصول رویکرد پژوهش‌محور است. ۱۵. براساس نتایج جستجوی انجام شده از سوی پژوهشگران، تاکنون هیچ نوع بررسی و ارزیابی مرتب و علمی از پایان‌نامه‌های ارشد دانشگاه فرهنگیان که هم منبع دانش سازمانی و هم ابزاری برای توسعه حرفه‌ای نیروی انسانی با کیفیت در سازمان‌های آموزشی قلمداد می‌شوند، انجام نشده است تا مبنایی برای ارزیابی این خط‌مشی باشد درحالی‌که اکالاند، اسپفورس و هانسن. ۴. با پژوهش بر حوزه تربیت معلم فنلاند و تجربه‌های

معلمان دریافتند که پایان‌نامه کارشناسی ارشد می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای رشد دانش معلمان تلقی شود، البته در صورتی که با دانش معلمان در کارهای روزمره و حول فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی معلمی ادغام شود. همچنین رود^۱. ۱۶. با مطالعه‌ای در زمینه تربیت معلم اروپا نشان داد که هم پایان‌نامه و هم پوشه کار قابلیت افزایش و تقویت شایستگی‌های تدریس، خودمختاری و استقلال، همکاری، تأمل و تفکر انتقادی معلمان را دارا هستند. همچنین باید گفت در داخل کشور نیز مطالعات روی پایان‌نامه در دیگر واحدهای دانشگاهی. ۱۷- ۲۴. انجام شده است، اما در دانشگاه فرهنگیان هنوز مطالعه‌ای روی پایان‌نامه‌های ارشد به جهت ارزیابی محتوایی، سیر موضوعی یا رعایت اصول و نگارش علمی انجام نشده است درحالی‌که دانشگاه فرهنگیان یا هر سازمان و نهاد دیگری برای آنکه بتواند در برابر خطمشی‌ها، فعالیت‌ها و برنامه‌های خود پاسخگو باشد، باید آنچه را که انجام داده و به‌دست آورده است، ارزشیابی کند. ۲۵. ارزشیابی، یکی از گام‌های اصلی اجرای هر برنامه و خطمشی بوده و باید گفت موفقیت برنامه و تعیین قدر و شایستگی هر برنامه به نتایج ارزشیابی از آن برنامه وابسته است ۲۶؛ ۲۷. با توجه به این نکته‌ها، هدف پژوهش حاضر، ارزشیابی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد دانشگاه فرهنگیان به‌عنوان قسمت اصلی از برنامه درسی دوره تحصیلات تکمیلی در حال اجرای این دانشگاه است. براساس این ارزشیابی می‌توان به تشخیص شکاف‌ها و نقایص، تجدیدنظر در برنامه‌های درسی و خطمشی پژوهش‌آموزی این سازمان، مقایسه‌کردن، پیش‌بینی نیازهای آموزشی و تعیین میزان حصول به هدف‌های آموزشی و پژوهشی نایل شد. ۲۷.

بنابراین هدف عمده این پژوهش، تحلیل و ارزشیابی پایان‌نامه‌های پایان‌یافته دوره کارشناسی ارشد دانشگاه فرهنگیان در سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ از جهت نوع، ماهیت مطالعه و توجه به مؤلفه‌های ساختار علمی پژوهش و ارائه پیشنهادهایی براساس یافته‌های حاصل از این مطالعه به‌دست‌اندرکاران و تصمیم‌گیرندگان و سودبرنده‌ها و زیرمجموعه‌ها برای ارتقا و بهبود وضعیت تحصیلات تکمیلی و پایان‌نامه‌های ارشد به‌عنوان ابزاری برای کسب شایستگی‌های حرفه‌ای در معلمان به‌عنوان مهم‌ترین عناصر انسانی در تربیت نیروی انسانی شایسته کشور است. دراین‌راستا این پژوهش درصدد پاسخ به سؤال‌های زیر است:

۱. در عنوان‌ها و محتوای پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی‌ارشد دانشگاه فرهنگیان قواعد ساختاری و اصول روش پژوهش علمی به چه میزان رعایت شده است؟
۲. آیا بین محتوای پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی‌ارشد دانشگاه فرهنگیان در هر رشته تخصصی، از نظر میزان توجه به قواعد ساختاری و اصول روش پژوهش علمی، تفاوت معناداری وجود دارد؟
۳. آیا بین عنوان‌های پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی‌ارشد دانشگاه فرهنگیان در هر رشته تخصصی، از نظر میزان مطالعات بین‌رشته‌ای تفاوت معناداری وجود دارد؟
۴. آیا بین عنوان‌ها و محتوای پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی‌ارشد دانشگاه فرهنگیان در هر رشته تخصصی، از نظر نوع پژوهش تفاوت معناداری وجود دارد؟

۲- روش پژوهش

این پژوهش، از نظر هدف کاربردی و از نظر نوع، کمی توصیفی-ارزیابی است. به دلیل تمرکز روی دانشگاه فرهنگیان، مطالعه از نوع موردی است. روش مطالعه تحلیل محتوای کمی قیاسی است. تحلیل محتوا روشی پژوهشی برای توصیف عینی، نظام‌مند و کمی محتوای مطالب است. ۲۸. برای انجام این مطالعه انواعی از داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری شده است.

جامعه آماری در این پژوهش، شامل تمامی گزارش‌های نوشته‌شده پایان‌نامه‌های دفاع‌شده در دانشگاه فرهنگیان در دوره ارشد بود که در سال‌های ۱۳۹۵-۱۴۰۰ در تارنمای ایران‌داک و تارنمای کتابخانه دانشگاه نمایه شده باشند. برای دستیابی به جامعه آماری از راه حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه ۱۹۲ پایان‌نامه در ۱۰ رشته در اختیار پژوهشگران قرار گرفت که به‌عنوان جامعه در دسترس مبنای محاسبه نمونه قرار گرفت. روش نمونه‌گیری، تصادفی طبقه‌ای نسبی و محاسبه حجم جامعه از فرمول کوکران شامل ۱۲۵ پایان‌نامه بود. به‌منظور افزایش اعتبار یافته‌ها در هر طبقه یک یا سه پایان‌نامه بیشتر بررسی شد و در مجموع ۱۴۲ پایان‌نامه به‌عنوان نمونه از ۱۹۲ پایان‌نامه جامعه در دسترس ارزیابی شدند که از این تعداد ۲ پایان‌نامه از مدیریت

آموزشی و ۲ پایان‌نامه از ارشد آموزش شیمی به دلیل تعداد کم نمونه از ارزیابی نهایی و تحلیل‌ها کنار گذاشته شدند و در مجموع ۱۳۸ پایان‌نامه از ۸ رشته در تحلیل نهایی یافته‌ها گزارش شدند (جدول ۱).

جدول ۱. توصیف جامعه و نمونه پایان‌نامه‌های ارشد پایان‌یافته

در سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ مطالعه‌شده در این پژوهش

رشته	تعداد در جامعه در دسترس	تعداد نمونه طبقه‌ای نسبی	تعداد نمونه بررسی شده
آموزش زبان فارسی	۵۶	۳۸	۴۱
آموزش فیزیک	۲۲	۱۵	۱۶
تربیت بدنی رفتار حرکتی	۱۵	۱۰	۱۳
روانشناسی تربیتی	۲۶	۱۷	۲۱
علوم تربیتی گرایش برنامه‌ریزی درسی	۱۹	۱۲	۱۷
علوم تربیتی گرایش آموزش ابتدایی	۲۸	۱۹	۱۸
علوم تربیتی گرایش مدیریت آموزشی	۲	۲	۲
الهیات و معارف اسلامی (گرایش علوم قرآن و حدیث)	۹	۶	۶
رشته آموزش زیست‌شناسی	۵	۴	۵
رشته آموزش شیمی	۲	۲	۲
نامشخص از نظر موضوع و مخدوش	۷	حذف	حذف
مجموع	۱۹۲	۱۲۵	۱۴۲

ابزار جمع‌آوری داده‌ها در این طرح، مقیاس ارزشیابی گزارش پژوهش محقق ساخته یا سیاهه واریسی بود. این مقیاس شامل دو بخش بود. در بخش اول سیاهه واریسی، قسمتی به اطلاعات زمینه‌ای اختصاص داشت. بخش دوم سیاهه به موارد قابل مشاهده در محتوا و ساختار علمی پژوهش پایان‌نامه اختصاص داشت و شامل ۷۲ نشانگر با ۱۷ مؤلفه بود. این سیاهه در طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت تنظیم شد. همچنین بخشی برای توضیحات تنظیم شد که چنانچه توضیحاتی در زمینه گزینه‌های مربوط به نشانگرها وجود داشت، به وسیله ارزیاب نوشته شود. علاوه بر این در تحلیل داده‌ها، موارد کیفی مربوط به هر پایان‌نامه که روی سیاهه واریسی

به‌وسيله پژوهشگر براساس مورد مشاهده شده در پايان‌نامه‌ها نوشته شد، در بحث و نتيجه‌گيري نهايي مبناي تحليل كيفي داده‌ها بود.

براي تعيين روايي محتوايي سياهه بالا در اختيار ۱۱ نفر متخصص (دانشيار و استاديار دانشگاه‌هاي فردوسي، تربيت مدرس و فرهنگيان در حوزه‌هاي تخصصي و روش پژوهش) قرار گرفت و براي تعيين نسبت روايي محتوايي (.)، پس از محاسبه نسبت روايي محتوايي (.). براي معيار ضرورت هر گويه، براي تفسير مقادير محاسبه شده از جدول لاوشه^۱. ۲۹. استفاده شد. براساس اين جدول، حداقل مقادير قابل قبول براي ۱۱ متخصص با در نظر گرفتن آلفاي ۰/۰۵، ۰/۵۹ بود. بنابراين گويه‌هايي که - آنها کمتر از ۰/۵۹ باشد، نسبت روايي محتوايي رضايتمندبخشي ندارند و وجود اين گويه‌ها در سياهه ضروري نيست. براساس نتايج، نسبت روايي محتوايي براي تمامي گويه‌ها از ۰/۵۹ بيشتر بود. بنابراين با توجه به نسبت روايي محتوايي (.)، ۷۲ سؤال سياهه براي اجرا لازم بود.

علاوه بر نظرات كمّي متخصصان در مورد گويه‌ها، نظرات آنان به‌صورت كيفي نيز بررسي شد. براساس پيشنهادهاي دريافتي از متخصصان، ۱۱ گويه به سياهه اضافه شد که در نهايت، سياهه ۸۳ سؤالي براي بررسي پايان‌نامه‌هاي کارشناسي ارشد دانشگاه فرهنگيان استفاده شد. پس از بررسي روايي و تغييرات لازم در گويه‌ها براي احراز پايي از روش همساني دروني با محاسبه آلفاي کرونباخ استفاده شد که اين مقادير براي مؤلفه‌هاي موضوع و عنوان، چکيده، واژه‌هاي کليدي، مقدمه، بيان مسئله، اهداف، سؤال‌ها يا فرضيه‌هاي پژوهش، تعاريف، پيشينه پژوهش، روش، جامعه/ مشارکت‌کنندگان، نمونه و نوع نمونه‌گيري، ابزار و روش گردآوري داده‌ها، تجزيه و تحليل داده‌ها، بحث و نتيجه‌گيري، منابع، پيوست، اصول نگارشي و طراحي پايان‌نامه و کل سياهه به‌ترتيب ۰/۷۳، ۰/۷۷، ۰/۸۲، ۰/۸۱، ۰/۹۰، ۰/۷۴، ۰/۹۰، ۰/۹۰، ۰/۸۴، ۰/۸۴، ۰/۸۹، ۰/۹۰، ۰/۷۹، ۰/۹۱، ۰/۸۶، ۰/۹۴، ۰/۷۹ و ۰/۹۶ به‌دست‌آمد که مقادير بالا بيانگر پايي مطلوب سياهه است.

۳- یافته‌ها

سؤال اول: در عنوان‌ها و محتوای پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی‌ارشد دانشگاه فرهنگیان قواعد ساختاری و اصول روش پژوهش علمی به چه میزان رعایت شده است؟

برای بررسی پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی‌ارشد دانشگاه فرهنگیان، سیاهه ۸۳ سؤالی طراحی شد که تعداد ۷ گویه برای بررسی موضوع و عنوان، ۵ گویه برای چکیده، ۳ گویه برای واژه‌های کلیدی، ۴ گویه برای مقدمه، ۶ گویه برای بیان مسئله، ۴ گویه برای اهداف، ۳ گویه برای سؤال‌ها یا فرضیه‌های پژوهش، ۲ گویه برای تعاریف، ۷ گویه برای پیشینه پژوهش، ۲ گویه برای روش، ۶ گویه برای جامعه/ مشارکت‌کنندگان، نمونه و نوع نمونه‌گیری، ۴ گویه برای ابزار و روش گردآوری داده‌ها، ۲ گویه برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، ۷ گویه برای بحث و نتیجه‌گیری، ۶ گویه برای منابع، ۲ گویه برای پیوست و ۱۳ گویه برای اصول نگارشی و طراحی پایان‌نامه بود. از آنجایی که طیف پاسخ‌دهی به هر گویه ۵ عدد، شامل خیلی کم، ۱؛ کم، ۲؛ متوسط، ۳؛ زیاد، ۴ و خیلی زیاد، ۵ بوده است، بنابراین میانگین فرضی ۳ خواهد بود. از این رو چنانچه تعداد گویه‌ها در هر مؤلفه فرض شود و جمع نمرات مربوط به هر مؤلفه از ۳ به‌طور معناداری بیشتر باشد، در این صورت می‌توان گفت قواعد ساختاری و اصول روش پژوهش در پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی‌ارشد دانشگاه فرهنگیان، وضعیت به‌نسبت مطلوبی داشته است. اما زمانی می‌توان گفت وضعیت در سطح مطلوب قرار دارد که مجموع نمرات مربوط به هر مؤلفه از ۴ به‌طور معناداری بیشتر باشد. به‌منظور پاسخ به سؤال اول آزمون تک‌نمونه‌ای برای مقایسه مجموع نمرات هر مؤلفه سیاهه با نمره میانگین طیف ۳ استفاده شده است. بر این اساس قواعد ساختاری و اصول روش پژوهش در پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی‌ارشد دانشگاه فرهنگیان، وضعیت به‌نسبت مطلوبی داشته است (جدول ۲).

جدول ۲. آزمون t تک‌نمونه‌ای برای مقایسه مجموع نمرات هر مؤلفه سیاهه

با نمره میانگین طیف $n \times 3$

متغیر	میانگین نمره	$n \times 3$	اختلاف میانگین	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری
موضوع و عنوان	۳۰/۷۶	۲۱	۹/۷۶	۳۵/۹۳	۱۳۷	۰/۰۰۱
چکیده	۲۰/۰۵	۱۵	۰/۰۵	۱۷/۸۸	۱۳۷	۰/۰۰۱
واژه‌های کلیدی	۱۳/۵۱	۹	۴/۵۱	۲۴/۳۷	۱۳۷	۰/۰۰۱
مقدمه	۱۶/۰۰	۱۲	۴/۰۰	۱۸/۰۰	۱۳۷	۰/۰۰۱
بیان مسئله	۲۲/۳۵	۱۸	۴/۳۵	۱۲/۳۴	۱۳۷	۰/۰۰۱
اهداف	۱۵/۵۰	۱۲	۳/۵۰	۱۶/۳۶	۱۳۷	۰/۰۰۱
سؤال‌ها یا فرضیه‌های پژوهش	۱۳/۳۴	۹	۴/۳۴	۲۰/۵۵	۱۳۷	۰/۰۰۱
تعاریف	۷/۹۷	۶	۱/۹۷	۱۱/۵۵	۱۳۷	۰/۰۰۱
پیشینه پژوهش	۲۱/۶۷	۲۱	۰/۶۷	۱/۳۶	۱۳۷	۰/۱۷
روش جامعه/	۷/۱۵	۶	۱/۱۵	۶/۳۴	۱۳۷	۰/۰۰۱
مشارکت‌کنندگان، نمونه و نوع نمونه‌گیری	۲۱/۱۱	۱۸	۳/۱۱	۶/۲۶	۱۳۷	۰/۰۰۱
ابزار و روش گردآوری داده‌ها	۱۳/۲۸	۱۲	۱/۲۸	۳/۴۸	۱۳۷	۰/۰۰۱
تجزیه و تحلیل داده‌ها	۷/۷۹	۶	۱/۷۹	۹/۶۹	۱۳۷	۰/۰۰۱
بحث و نتیجه‌گیری	۲۵/۵۹	۲۱	۴/۵۹	۸/۷۸	۱۳۷	۰/۰۰۱
منابع	۲۴/۷۲	۱۸	۶/۷۲	۲۲/۷۵	۱۳۷	۰/۰۰۱
پیوست	۶/۱۰	۶	۰/۱۰	۰/۴۰	۱۳۷	۰/۶۸
اصول نگارشی و طراحی پایان‌نامه	۴۷/۸۰	۳۹	۸/۸۰	۱۴/۶۳	۱۳۷	۰/۰۰۱
نمره کل سیاهه	۳۱۴/۷۸	۲۴۹	۶۵/۷۸	۱۷/۳۷	۱۳۷	۰/۰۰۱

با توجه به اطلاعات ارائه شده در جدول ۲، تمامی میانگین اختلاف‌ها مثبت است و بجز مؤلفه پیشینه پژوهش و پیوست، تمامی میانگین‌ها به‌طور معناداری از میانگین طیف بالاتر است، اما میانگین نمرات هر مؤلفه از نمره مطلوب طیف (۴) در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳. آزمون t تک‌نمونه‌ای برای مقایسه مجموع نمرات هر مؤلفه سیاهه

با نمره میانگین طیف $n \times 4$

متغیر	میانگین نمره	$n \times 4$	اختلاف میانگین	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری
موضوع و عنوان	۳۰/۷۶	۲۸	۲/۷۶	۱۰/۱۶	۱۳۷	۰/۰۰۱
چکیده	۲۰/۰۵	۲۰	۰/۰۵	۰/۲۰	۱۳۷	۰/۸۳
واژه‌های کلیدی	۱۳/۵۱	۱۲	۱/۵۱	۸/۱۷	۱۳۷	۰/۰۰۱
مقدمه	۱۶/۰۰	۱۶	۰/۰۰	۰/۰۳	۱۳۷	۰/۹۷
بیان مسئله	۲۲/۳۵	۲۴	-۱/۶۴	-۴/۶۶	۱۳۷	۰/۰۰۱
اهداف	۱۵/۵۰	۱۶	-۰/۴۹	-۲/۲۹	۱۳۷	۰/۰۲
سؤال‌ها یا فرضیه‌های پژوهش	۱۳/۳۴	۱۲	۱/۳۴	۶/۳۴	۱۳۷	۰/۰۰۱
تعاریف	۷/۹۷	۸	-۰/۰۲	-۰/۱۷	۱۳۷	۰/۸۶
پیشینه پژوهش	۲۱/۶۷	۲۸	-۶/۳۲	-۱۲/۸۳	۱۳۷	۰/۰۰۱
روش	۷/۱۵	۸	-۰/۸۴	-۴/۶۰	۱۳۷	۰/۰۰۱
جامعه/ مشارکت‌کنندگان، نمونه و نوع نمونه‌گیری، ابزار و روش گردآوری داده‌ها	۲۱/۱۱	۲۴	-۲/۸۸	-۵/۷۹	۱۳۷	۰/۰۰۱
تجزیه و تحلیل داده‌ها	۷/۷۹	۸	-۰/۳۰	-۱/۰۹	۱۳۷	۰/۲۷
بحث و نتیجه‌گیری	۲۵/۵۹	۲۸	-۲/۴۰	-۴/۶۰	۱۳۷	۰/۰۰۱
منابع	۲۴/۷۲	۲۴	۰/۷۲	۲/۴۵	۱۳۷	۰/۰۱۵
پیوست	۶/۱۰	۸	-۱/۸۹	-۶/۹۹	۱۳۷	۰/۰۰۱
اصول نگارشی و طراحی پایان‌نامه	۴۷/۸۰	۵۲	-۴/۱۹	-۶/۶۷	۱۳۷	۰/۰۰۱
نمره کل سیاهه	۳۱۴/۷۸	۳۳۲	-۱۷/۲۱	-۴/۵۴	۱۳۷	۰/۰۰۱

همانطور که در جدول ۳ دیده می‌شود، مقادیر اختلاف میانگین برای برخی مؤلفه‌های سیاهه مثبت و برای برخی مؤلفه‌ها منفی است و از بین تفاوت‌های مثبت که بیانگر وضعیت مناسب است، فقط موضوع و عنوان، واژه‌های کلیدی، سؤال‌ها یا فرضیه‌های پژوهش و منابع معنادار است. بنابراین پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی‌ارشد دانشگاه فرهنگیان فقط در مؤلفه‌های

موضوع و عنوان، واژه‌های کلیدی، سؤال‌ها یا فرضیه‌های پژوهش و منابع، وضعیت مطلوبی دارد و در سایر مؤلفه‌ها وضعیت آنها مطلوب نیست.

سؤال دوم: آیا بین محتوای پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی‌ارشد دانشگاه فرهنگیان در هر رشته تخصصی، از نظر میزان توجه به قواعد ساختاری و اصول روش پژوهش علمی، تفاوت معناداری وجود دارد؟

برای پاسخگویی به سؤال دوم پژوهش از آزمون تحلیل واریانس چند متغیری استفاده شد، به‌طوری‌که در این تحلیل، رشته تخصصی (شامل آموزش زبان فارسی، الهیات (علوم قرآن و حدیث)، آموزش فیزیک، روانشناسی تربیتی، تربیت بدنی، برنامه‌ریزی درسی، آموزش ابتدایی، زیست‌شناسی به‌عنوان متغیر مستقل و ۱۷ مؤلفه سیاهه به‌عنوان متغیرهای وابسته وارد الگو شدند که نتایج آن در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴. میانگین نمرات هر مؤلفه سیاهه برای پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی‌ارشد

دانشگاه فرهنگیان به‌جدا سازی رشته تخصصی

متغیر/ رشته تخصصی	آموزش زبان فارسی	الهیات، علوم قرآن و حدیث	آموزش فیزیک	روانشناسی تربیتی	تربیت بدنی	برنامه‌ریزی درسی	آموزش ابتدایی	زیست شناسی
موضوع و عنوان	۳۱/۰۲	۳۲/۷۱	۲۷/۳۷	۳۰/۵۲	۳۰/۲۳	۳۲/۷۰	۳۰/۸۸	۳۲/۰۰
چکیده	۲۰/۹۷	۱۷/۷۱	۱۴/۸۷	۲۰/۵۲	۲۰/۲۳	۲۲/۲۳	۲۰/۳۸	۲۱/۴۰
واژه‌های کلیدی	۱۳/۹۵	۱۲/۴۲	۱۲/۱۸	۱۳/۳۸	۱۳/۲۳	۱۴/۷۰	۱۳/۰۵	۱۴/۶۰
مقدمه	۱۶/۴۱	۱۴/۲۸	۱۳/۵۰	۱۵/۲۸	۱۶/۲۳	۱۷/۷۶	۱۷/۱۶	۱۵/۴۰
بیان مسئله	۲۱/۰۹	۲۱/۰۰	۱۸/۵۶	۲۲/۳۸	۲۳/۵۳	۲۶/۱۱	۲۴/۶۱	۲۲/۶۰
اهداف	۱۴/۲۶	۱۶/۲۸	۱۳/۹۳	۱۶/۷۶	۱۶/۰۷	۱۶/۷۰	۱۶/۱۱	۱۶/۶۰
سؤال‌ها یا فرضیه‌های پژوهش	۱۲/۲۱	۱۳/۲۸	۱۱/۶۲	۱۴/۰۰	۱۴/۴۶	۱۴/۵۲	۱۴/۲۷	۱۵/۰۰
تعاریف	۷/۰۲	۹/۲۸	۶/۷۵	۹/۱۹	۸/۶۱	۸/۷۶	۷/۹۴	۸/۴۰
پیشینه پژوهش	۱۸/۷۰	۲۰/۱۴	۱۷/۱۲	۲۴/۱۹	۲۳/۷۶	۲۸/۰۵	۲۳/۰۵	۲۰/۰۰
روش	۶/۲۶	۴/۵۷	۵/۷۵	۸/۰۴	۸/۵۳	۹/۱۱	۷/۶۱	۷/۰۰

متغیر/ رشته تخصصی	آموزش زبان فارسی	الهیات، علوم قرآن و حدیث	آموزش فیزیک	روانشناسی تربیتی	تربیت بدنی	برنامه‌ریزی درسی	آموزش ابتدایی	زیست شناسی
جامعه / مشارکت‌کنندگان، نمونه و نوع نمونه‌گیری	۱۸/۶۵	۱۴/۰۰	۱۸/۵۰	۲۲/۳۸	۲۴/۷۶	۲۶/۵۸	۲۲/۸۳	۲۰/۰۰
ابزار و روش گردآوری داده‌ها	۱۰/۶۳	۹/۱۴	۱۱/۲۵	۱۵/۸۰	۱۶/۳۰	۱۷/۴۷	۱۳/۷۲	۱۳/۲۰
تجزیه و تحلیل داده‌ها	۶/۸۷	۶/۱۴	۶/۶۸	۸/۸۰	۸/۶۱	۹/۷۰	۷/۶۶	۸/۸۰
بحث و نتیجه‌گیری	۲۲/۰۲	۲۳/۲۸	۲۱/۰۰	۲۷/۷۶	۲۷/۷۶	۳۲/۰۵	۲۸/۲۲	۲۶/۶۰
منابع	۲۴/۸۲	۲۶/۰۰	۲۱/۰۶	۲۳/۴۷	۲۴/۸۴	۲۷/۴۱	۲۵/۸۸	۲۵/۴۰
پیوست	۵/۲۱	۳/۸۵	۵/۱۸	۷/۴۲	۴/۳۰	۸/۴۱	۶/۶۶	۸/۸۰
اصول نگارشی و طراحی پایان‌نامه	۴۷/۳۴	۴۶/۵۷	۴۰/۷۵	۴۷/۳۳	۴۷/۶۹	۵۳/۱۱	۴۹/۶۱	۵۳/۶۰
نمره کل سیاهه	۲۹۷/۵۳	۲۹۰/۷۱	۲۶۶/۱۲	۳۲۷/۲۸	۳۲۹/۲۳	۳۶۵/۴۷	۳۲۹/۷۲	۳۲۹/۴۰

همانگونه که ملاحظه می‌شود، میانگین نمرات مؤلفه‌ها و کل سیاهه برای رشته‌های مختلف متفاوت است که در ادامه برای بررسی معناداری این تفاوت‌ها، آزمون تحلیل واریانس چندمتغیری انجام شد که نتایج آن در جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۵. نتایج تحلیل واریانس چندمتغیری برای مقایسه پایان‌نامه‌های پایان‌یافته

کارشناسی ارشد رشته‌های تخصصی دانشگاه فرهنگیان در مؤلفه‌های سیاهه

نام آزمون	مقدار	فرضیه df	خطا df	F مقدار	مقدار معناداری
پیلایی تریس	۱/۹۷	۱۱۹	۸۴۰	۲/۷۷	۰/۰۰۱

نتایج تحلیل واریانس چندمتغیری در جدول ۵ نشان می‌دهد که بین پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی ارشد رشته‌های تخصصی مختلف دانشگاه فرهنگیان در متغیر جدیدی که از ترکیب خطی مؤلفه‌های سیاهه به‌عنوان متغیرهای وابسته حاصل شده است، تفاوت معناداری وجود دارد (۱/۹۷ پیلایی تریس، ۲/۷۷/۰/۰۰۱ (۱۱۹،۸۴۰)) (جدول ۶).

جدول ۶. نتايج آزمون آثار بين آزمودني‌ها براي مقايسه پايان‌نامه‌هاي پايان‌يافته

كارشناسي ارشد رشته‌هاي تخصصي دانشگاه فرهنگيان در مؤلفه‌هاي سياهه

مقدار معناداري	مقدار F	ميانگين مجذورات	درجه آزادي	مجموع مجذورات	شاخص آماري متغير
۰/۰۰۱	۴/۸۷	۴۱/۴۴	۷	۲۹۰/۱۰	موضوع و عنوان
۰/۰۰۱	۱۲/۲۰	۸۵/۶۱	۷	۵۹۹/۳۰	چکيده
۰/۰۱	۲/۵۹	۱۱/۳۵	۷	۷۹/۴۸	واژه‌هاي كليدي
۰/۰۰۱	۵/۶۴	۳۱/۱۸	۷	۲۱۸/۲۶	مقدمه
۰/۰۰۱	۷/۲۱	۹۴/۰۹	۷	۶۵۸/۶۲	بيان مسئله
۰/۰۰۱	۴/۸۸	۲۵/۸۳	۷	۱۸۰/۸۳	اهداف
۰/۰۰۱	۴/۹۶	۲۵/۳۸	۷	۱۷۷/۷۱	سؤال‌ها يا فرضيه‌هاي پژوهش
۰/۰۰۱	۵/۲۳	۱۷/۲۸	۷	۱۲۰/۹۶	تعريف
۰/۰۰۱	۱۰/۳۰	۲۳۴/۲۵	۷	۱۶۳۹/۸۰	پيشينه پژوهش
۰/۰۰۱	۱۰/۰۵	۳۱/۶۴	۷	۲۲۱/۵۰	روش
۰/۰۰۱	۸/۶۴	۲۱۲/۴۳	۷	۱۴۸۷/۰۴	جامعه/ مشاركت‌كنندگان، نمونه و نوع نمونه‌گيري
۰/۰۰۱	۱۲/۱۹	۱۴۶/۹۱	۷	۱۰۲۸/۳۸	ابزار و روش گردآوري داده‌ها
۰/۰۰۱	۶/۶۲	۲۴/۴۲	۷	۱۷۰/۹۹	تجزيه و تحليل داده‌ها
۰/۰۰۱	۱۰/۷۶	۲۷۱/۰۷	۷	۱۸۹۷/۵۰	بحث و نتيجه‌گيري
۰/۰۰۱	۶/۱۰	۵۸/۳۹	۷	۴۰۸/۷۶	منابع
۰/۰۰۱	۴/۹۷	۴۱/۷۴	۷	۲۹۲/۲۲	پيوست
۰/۰۰۱	۵/۳۳	۲۱۸/۱۵	۷	۱۵۲۷/۱۰	اصول نگارشي و طراحي پايان‌نامه

به منظور مقایسه پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی‌ارشد رشته‌های تخصصی مختلف دانشگاه فرهنگیان در مؤلفه‌های هفده‌گانه سیاهه، نتایج آزمون آثار بین آزمودنی‌ها در جدول ۶ نشان می‌دهد که بین ۸ رشته تخصصی در نمرات هفده مؤلفه سیاهه بررسی پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی‌ارشد دانشگاه فرهنگیان تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج آزمون تعقیبی معناداری تفاوت‌ها نشان داد در مؤلفه‌های «موضوع و عنوان، تعاریف» بالاترین میانگین نمرات برای رشته الهیات (علوم قرآن و حدیث) و کمترین میانگین برای رشته آموزش فیزیک بود. در مؤلفه‌های «چکیده، واژه‌های کلیدی، مقدمه، بیان مسئله، پیشینه پژوهش، بحث و نتیجه‌گیری، منابع» بالاترین میانگین نمرات برای رشته برنامه‌ریزی درسی و کمترین میانگین برای رشته آموزش فیزیک بود. در مؤلفه «اهداف» بالاترین میانگین نمرات برای رشته روانشناسی تربیتی و کمترین میانگین برای رشته آموزش فیزیک بود. در مؤلفه «سؤال‌ها یا فرضیه‌های پژوهش، اصول نگارشی و طراحی پایان‌نامه» بالاترین میانگین نمرات برای رشته زیست‌شناسی و کمترین میانگین برای رشته آموزش فیزیک بود. در مؤلفه‌های «روش، جامعه/ مشارکت‌کنندگان، نمونه و نوع نمونه‌گیری، ابزار و روش گردآوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل داده‌ها» بالاترین میانگین نمرات برای رشته برنامه‌ریزی درسی و کمترین میانگین برای رشته الهیات (علوم قرآن و حدیث) بود. در مؤلفه «پیوست» بالاترین میانگین نمرات برای رشته زیست‌شناسی و کمترین میانگین برای رشته الهیات (علوم قرآن و حدیث) بود.

سؤال سوم: آیا بین عنوان پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی‌ارشد دانشگاه فرهنگیان در هر رشته تخصصی، از نظر میزان مطالعات بین‌رشته‌ای تفاوت معناداری وجود دارد؟

برای پاسخ‌دهی به سؤال سوم پژوهش از آزمون خی‌دو دو متغیری استفاده شد که نتایج آن در جدول ۷ ارائه شده است.

جدول ۷. فراواني مطالعات بين‌رشته‌اي پايان‌نامه‌هاي پايان‌يافته کارشناسي ارشد دانشگاه فرهنگيان در هر رشته تخصصي و نتايج آزمون خي دو مربوط به آن

مقدار معناداري	درجه آزادي	مقدار خي دو	نوع مطالعه			رشته تخصصي
			کل	بين‌رشته‌اي نبوده	بين‌رشته‌اي بوده	
			۴۱	۳۶	۵	آموزش زبان فارسي
			۷	۷	۰	الهيات (علوم و قرآن و حديث)
			۱۶	۱۵	۱	آموزش فيزيک
۰/۰۰۱	۷	۲۶/۷۱	۲۱	۲۰	۱	روانشناسي تربيتي
			۱۳	۱۳	۰	تربيت بدني
			۱۷	۱۷	۰	برنامه‌ريزي درسي
			۱۸	۱۸	۰	آموزش ابتدائي
			۵	۲	۳	زيست‌شناسي

نتايج آزمون خي دو دومتغيري نشان مي‌دهد که تفاوت معناداري در تعداد مطالعات بين‌رشته‌اي وجود دارد ($\chi^2 < 0/001$ ، $X = 26/71$)، به طوري که رشته آموزش زبان فارسي بيشترين تعداد مطالعات بين‌رشته‌اي (پنج مطالعه) و پس از آن به ترتيب رشته‌هاي زيست‌شناسي (سه مطالعه) و آموزش فيزيک و روانشناسي تربيتي (یک مطالعه) قرار داشتند. ساير رشته‌ها نيز مطالعه بين رشته‌اي نداشتند.

سؤال چهارم: آيا بين عنوان‌ها و محتوای پايان‌نامه‌هاي پايان‌يافته کارشناسي ارشد دانشگاه فرهنگيان در هر رشته تخصصي، از نظر نوع پژوهش تفاوت معناداري وجود دارد؟

برای پاسخ‌دهي به سؤال چهارم پژوهش از آزمون خي دو دومتغيري استفاده شد که نتايج آن در جدول ۸ ارائه شده است.

جدول ۸. فراوانی نوع پژوهش بر اساس ماهیت پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی ارشد دانشگاه فرهنگیان در هر رشته تخصصی و نتایج آزمون‌های دو مربوط به آن

رشته تخصصی	نوع پژوهش بر اساس ماهیت			مقدار معداری	درجه آزادی	مقدار خی‌دو
	کمی	کیفی	آمیخته			
آموزش زبان فارسی	۱۲	۲۵	۴	۰/۰۰۱	۱۴	۵۳/۰۲
الهیات (علوم قرآن و حدیث)	۰	۶	۱			
آموزش فیزیک	۱۳	۲	۱			
روانشناسی تربیتی	۲۰	۱	۰			
تربیت بدنی	۱۳	۰	۰			
برنامه‌ریزی درسی	۱۱	۴	۲			
آموزش ابتدایی	۱۲	۵	۱			
زیست‌شناسی	۴	۱	۰			

نتایج آزمون‌های دو و متغیری نشان می‌دهد که تفاوت معناداری در تعداد مطالعات از لحاظ نوع پژوهش بر اساس ماهیت وجود دارد ($\chi^2 < 0.001$, $p < 0.05$)، به طوری که رشته روانشناسی تربیتی بیشترین تعداد پژوهش کمی (بسیار مطالعه)، رشته آموزش زبان فارسی بیشترین تعداد پژوهش کیفی (۲۵ مطالعه) و همچنین این رشته بیشترین تعداد پژوهش آمیخته (چهار مطالعه) را داشته است.

۴- بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف ارزیابی خط‌مشی انجام پژوهش پایان‌نامه‌ای به‌عنوان ابزاری برای توسعه حرفه‌ای و شایستگی‌های پژوهشی معلمان در دانشگاه فرهنگیان انجام شد تا نشان دهد فقط منابع مربوط به توسعه معلمان بر اساس این رویکرد تا چه حد اثربخش بوده است. براین اساس کیفیت عنوان‌ها و محتوای پایان‌نامه‌های ارشد دانشگاه فرهنگیان در سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ ارزیابی شد. بر اساس یافته‌های این مطالعه در پاسخ به سؤال اول که به بررسی میزان توجه عنوان‌ها و محتوای پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی ارشد دانشگاه فرهنگیان به قواعد

ساختاری و اصول روش پژوهش اختصاص داشت، یافته‌های مطالعه نشان می‌دهد پایان‌نامه‌های بررسی شده فقط در مؤلفه‌های موضوع و عنوان، واژه‌های کلیدی، سؤال‌ها یا فرضیه‌های پژوهش و منابع، وضعیت به نسبتاً مطلوبی دارد و در سایر مؤلفه‌ها وضعیت آنها با سطح مطلوب فاصله دارد. میانگین وضعیت موجود موضوع و عنوان پایان‌نامه‌های بررسی شده (کل رشته‌ها و گرایش‌ها) برابر ۳۰/۷۶ از نمره ۲۱ (حد متوسط) و میانگین وضعیت واژه‌های کلیدی پایان‌نامه‌های بررسی شده برابر ۱۳/۵۱ از نمره متوسط ۹ و میانگین وضعیت سؤال‌ها یا فرضیه‌های پژوهش پایان‌نامه‌های بررسی شده برابر ۱۳/۳۴ از نمره متوسط ۹ بوده است. یافته‌های این مطالعه با مطالعه نوه ابراهیم، منصوریان و رحیمی ۳۰، کوه بومی و همکاران ۳۱ و فتح‌آبادی ۳۲، همسو است از این لحاظ که به دلیل اهمیت عنوان و موضوع، واژه‌های کلیدی، سؤال‌ها یا فرضیه‌های پژوهش به عنوان نخستین و یا مهم‌ترین اجزا در بازبایی اطلاعات و نمایه‌سازی پایان‌نامه‌ها و مقاله‌های استخراج شده از آن، از سویی و ازسوی دیگر توجه و تأکید گروه پژوهشی شامل استاد راهنما و مشاور بر انتخاب درست و نگارش صحیح عنوان، واژه‌های کلیدی و سؤال‌ها و فرضیه‌ها به جهت تأیید پیشنهاد پژوهشی دانشجو در گروه آموزشی هر دانشکده، اهتمام و توجه بیشتری معطوف این اجزا می‌شود. علاوه بر این باید گفت با توجه به داده‌های کیفی ثبت شده موجود در سیاهه مشاهده هر پایان‌نامه، در تعدادی از پایان‌نامه‌ها موضوعات پایان‌نامه‌ها با رشته و گرایش همخوان نبود یا عنوان به کار رفته با توجه به روش پژوهش همخوانی نداشت. همچنین در برخی پایان‌نامه‌ها، عنوان‌ها مبهم و کلی بودند یا حوزه و چارچوب پژوهش را نشان نمی‌دادند. برخی عنوان‌ها هم طولانی و کلمات زاید داشتند. تعدادی از پایان‌نامه‌ها واژه‌های کلیدی نداشتند یا کلمه‌های کلیدی، یعنی کلمات پرسامد و سازه انتزاعی قابل تعریف نداشتند. برخی از پایان‌نامه‌ها هم تعداد کلمه‌های بین ۳ تا ۶ کلمه را رعایت نکرده و ۷ تا ۹ واژه را به عنوان واژه‌های کلیدی بیان کرده بودند. نگارش سؤال‌ها یا فرضیه‌ها که باید متناظر با اهداف پژوهش و ماهیت آن نوشته شوند، در برخی پایان‌نامه‌ها رعایت نشده بود. از این رو باید گفت فقط دربرگرفتن رویکرد پژوهشی در قالب انجام پایان‌نامه به عنوان یک شیوه متداول نمی‌تواند ضامن کیفیت انجام این پژوهش‌ها و توسعه شایستگی‌های پژوهشی معلمان باشد. بنابراین یکی از گام‌های اولیه، ارتقای کیفیت پایان‌نامه‌ها

و بازتعریف آنها نه به‌عنوان ابزاری برای اتمام دوره تحصیلی بلکه به‌عنوان تمرینی برای توسعه مهارت‌های پژوهشی است.

همچنین یافته‌های این مطالعه نشان داد مؤلفه «پیشینه پژوهش و پیوست»، نسبت به سایر مؤلفه‌ها از وضعیت نامطلوب‌تری برخوردار است. میانگین وضعیت پیشینه پژوهش پایان‌نامه‌های بررسی شده برابر ۲۱/۶۷ از نمره متوسط ۲۱ و میانگین وضعیت پیوست پایان‌نامه‌های بررسی شده برابر ۶/۱۰ از نمره متوسط ۶ بوده که با وضعیت مطلوب فاصله دارد. اغلب پایان‌نامه‌ها بدون جمع‌بندی از پیشینه و ارائه الگوی مفهومی یا نظری پژوهش بودند که با یافته‌های مطالعه نوه ابراهیم، منصوریان و رحیمی ۳۰ که قسمت پیشینه پایان‌نامه‌ها در فصل دو را به‌دلیل تأکید و راهنمایی اساتید مطلوب ارزیابی کرده بودند، ناهمسو است. تعداد زیادی از پایان‌نامه‌ها در بیان پیشینه به ذکر نام پژوهشگر، سال و هدف اصلی و قسمت بسیار ضعیفی از نتایج اکتفا کرده بودند و این موضوع در پیشینه خارجی به‌مراتب بیشتر دیده می‌شد. بنابراین بررسی پیشینه پژوهش به‌طور دقیق و کافی انجام نشده بود. البته در رشته رفتار حرکتی و روانشناسی تربیتی وضعیت بررسی پیشینه بهتر از سایر رشته‌ها و گرایش‌ها بوده است. همچنین از جهت پیوست باید گفت اغلب پایان‌نامه‌ها بدون پیوست بودند در صورتی که نیاز به وجود پیوست وجود داشت و از طرفی اغلب پایان‌نامه‌ها هم که پیوست داشتند، از قالب ذکر پیوست دانشگاه تبعیت نکرده بودند و پیوست‌ها بدون شماره و توصیف و توضیح بودند، گویی که پیوست‌ها چون آخرین بخش پایان‌نامه هستند، توجه چندانی از سوی پژوهشگران و گروه پژوهشی برای تکمیل و ارائه مناسب به آنها نشده است و یا به پیوست‌ها برای شتاب تحویل گزارش پایانی پایان‌نامه‌ها توجه نشده یا به درستی تنظیم نشده بود. این یافته‌ها با یافته‌های مهدوی ۲۲ که فقط به بررسی پایان‌نامه‌های رشته علوم تربیتی پرداخته است، در بخش‌هایی همسو و در قسمت‌هایی ناهمسو است. از این نظر که همه مؤلفه‌ها در وضعیت به‌نسبت مطلوب قرار دارند، با یافته‌های مطالعه مهدوی ۲۲ همسو بوده، اما در مؤلفه‌های معناداری مثبت ناهمسو است.

نتایج این مطالعه در پاسخ به سؤال دوم نشان داد که بین پایان‌نامه‌های پایان‌یافته کارشناسی‌ارشد رشته‌های تخصصی، تفاوت معناداری وجود دارد. یافته‌های این مطالعه با یافته‌های مطالعه عباس‌زاده ۲۱ همسو است که نشان می‌دهد دانشجویان برخی رشته‌ها نیازمند

آموزش و تجربه بیشتر در فرایند پایان‌نامه‌نویسی هستند چراکه در اصول و روش‌های پژوهش و پایان‌نامه‌نویسی ضعف دارند. در پاسخ به سؤال سوم، یافته‌ها نشان می‌دهند که به ترتیب رشته آموزش زبان فارسی، زیست‌شناسی، آموزش فیزیک و روانشناسی تربیتی بالاترین تعداد مطالعات بین رشته‌ای را داشته و بقیه رشته‌ها مطالعه بین‌رشته‌ای نداشته‌اند.

در پاسخ به سؤال چهارم، یافته‌ها نشان می‌دهد که به ترتیب رشته روانشناسی تربیتی با بیست مطالعه بیشترین تعداد پژوهش کمی، رشته آموزش زبان فارسی با بیست و پنج مطالعه بیشترین تعداد پژوهش کیفی و همچنین بیشترین تعداد پژوهش آمیخته با چهار مطالعه را داشته است. یافته‌های این مطالعه در این قسمت با مطالعه حاج ۱۷ (که روی پایان‌نامه‌های حوزه کارآفرینی انجام شده است) از حیث روش مرجع ناهمسو است درحالی‌که مطالعه حاج نشان داد که روش پژوهش آمیخته بیشترین فراوانی را در پایان‌نامه‌ها دارد. یافته‌های این مطالعه از ارجحیت روش کمی در پایان‌نامه‌های ارشد دانشگاه فرهنگیان حکایت دارد که با یافته‌های مطالعه یواز ۳۳ همسو است و بیان می‌کند که نویسندگان در دوره ارشد اغلب از روش کمی استفاده می‌کنند.

۵- پیشنهادها

یکی از بزرگ‌ترین محدودیت‌ها در راه انجام این مطالعه، دشواری دسترسی به پایان‌نامه‌های تمام متن دفاع شده در دانشگاه فرهنگیان در ۵ سال گذشته بود. این نکته از آنجا محدودیت به‌شمار می‌آید که نبود دسترسی به اطلاعات سبب کاهش امکان ارزیابی یک برنامه می‌شود. عدم نمایه‌سازی پایان‌نامه‌های دانشگاه فرهنگیان در سامانه کتابخانه‌های دانشگاه و همچنین الزام نداشتن دانشجویان برای بارگزاری پایان‌نامه‌های خود در سامانه ایران‌داک، دسترسی به پایان‌نامه‌ها در دانشگاه را با محدودیت بسیار برای پژوهشگران مواجه کرده است. بنابراین پیشنهاد می‌شود با رفع محدودیت دسترسی پژوهشگران به پایان‌نامه‌های تمام متن دفاع شده در دانشگاه، به‌طور تخصصی عنوان‌ها و محتوای پایان‌نامه و سیر موضوعی و محتوایی پایان‌نامه‌های هر رشته و گرایش به‌طور مجزا در سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۱ بررسی شود تا به این ترتیب ارزیابی دقیق‌تری از اثربخشی این برنامه میسر شود.

همچنین براساس یافته‌های به‌دست‌آمده از این پژوهش، برخی پیشنهادها و پژوهشی و کاربردی قابل‌ارائه هستند. یکی از شاخص‌های مناسب علاوه بر پایان‌نامه‌ها که می‌تواند نشان از کیفیت توسعه شایستگی‌های پژوهشی در منابع انسانی داشته باشد، مقالاتی است که این افراد از پایان‌نامه‌ها یا بعد در مسیر کاری خود منتشر می‌سازند. بنابراین علاوه بر مطالعه پایان‌نامه‌ها پیشنهاد می‌شود مقاله‌های استخراج شده از پایان‌نامه‌ها نیز مطالعه کمی و کیفی شود تا روشن شود چه میزان دستاوردهای پژوهشی حاصل از پایان‌نامه‌های دانشگاه فرهنگیان در جامعه علمی منتشر شده است و این مقاله‌ها در چه مجلاتی و با چه ضریب تأثیری منتشر شده‌اند. به‌طورطبیعی انتشار مقاله‌های بیشتر نشان از این دارد که پایان‌نامه‌ها و رویکرد پژوهش‌محور توانسته است علاوه بر توسعه مؤسسه به توسعه رشته و علم نیز کمک کند که این موضوع در شاخص تعداد مقاله‌های منتشر شده بهتر از پایان‌نامه‌ها که درون مؤسسه‌ای هستند، خود را نشان می‌دهد. بر همین اساس نیز باید گفت مقاله‌ها شاخص مناسب‌تری برای توجیه، ارزیابی خط‌مشی و برنامه سرمایه‌گذاری پژوهشی هستند.

همچنین در راستای افزایش اثربخشی این برنامه توانمندسازی پژوهش‌محور پیشنهاد می‌شود با تشریح فلسفه و دلیل این برنامه برای دست‌اندرکاران، کیفیت اجرای خود خط‌مشی و در نتیجه پایان‌نامه‌ها بهبود پیدا کند. در این راستا سازمان‌ها و مراکز نظیر دانشگاه فرهنگیان می‌توانند برای دانشجویان ارشد در پردیس‌ها و مراکز مجری دوره‌های ارشد، کارگاه‌ها، سمینارها، نشست‌ها و دوره‌هایی برای افزایش مهارت‌های پایان‌نامه‌نویسی و نقش پژوهش در توسعه قابلیت‌های حرفه‌ای برگزار کنند. همچنین در این راستا می‌توان با استفاده از چرخه‌های داخلی مدیریت دانش برای نشر و به‌کارگیری دانش تولید شده حول این برنامه در تمام واحدهای سراسر کشور این نهاد بهره برد. بنابراین برگزاری جلسه‌های هم‌اندیشی و هم‌آموزی برای استادان در پردیس‌ها و مراکز مجری دوره‌های ارشد با محوریت تبادل تجربه در توسعه توانمندی‌های پژوهشی معلمان ثمربخش خواهد بود.

۶- منابع

- [1] Sugito, K. E. P. "Managing human resource development of educators in inclusion-based elementary school", *Journal of Education and Learning*, 15(1), 2021: 1-10.
- [2] Lynch, D., & Worden, J. M. "It 's all about the people". *Phi Delta Kappan*, 92(3), 2010:53- 56.
- [3] Munthe, E. & Rogne, M. "Research based teacher education". *Teaching and Teacher Education*, 46, 2015: 17-24.
- [4] Eklund, G.; Aspfors, J.; Hansen, S. "Master's thesis – a tool for professional development? Teachers' experiences from Finnish teacher education", *Nordisk tidsskrift for utdanning og praksis*, 2019.
- [5] Darling-Hammond, L., & Bransford, J. (Eds.). "Preparing Teachers for a Changing World: What Teachers Should Learn and be able to do", San Francisco, CA: John Wiley & Sons, 2005.
- [6] Darling-Hammond, L., Hylar, M. E., & Gardner, M. "Effective Teacher Professional Development", Palo Alto: Learning Policy Institute, 2017.
- [7] Afdal, H. W., & Spernes, K. "Designing and redesigning research-based teacher education", *Teaching and Teacher Education*, 74, 2018: 215–228.
- [8] Sitomaniemi-San, J. "Fabricating the Teacher as Researcher: A Genealogy of Academic Teacher Education in Finland". PhD diss., Faculty of Education. University of Oulu, 2015.
- [9] Kansanen, P. "Teaching as a Master's level profession in Finland: theoretical reflections and practical solutions". In O. McNamara, J. Murray & M. Jones (Eds.), *Workplace Learning*, 2014.
- [10] Toom, A., Kynäslähti, H., Krokfors, L., Jyrhämä, R., Byman, R., Stenberg, K., Maaranen, K., & Kansanen, P. "Experiences of a research-based approach to teacher education: suggestions for future policies". *European Journal of Teacher Education*, 45(2), 2010, 331–344.
- [11] Chambers, Ph. "Evaluating the impact of continuing professional development: the professional dissertation in lifelong learning", *Journal of In-Service Education*, 27(1), 2001, 123-142.
- [12] Paré, A., Starke-Meyerring, D., & McAlpine, L. "The dissertation as multi-genre: Many readers, many readings". In C. Bazerman, A. Bonini, & D. Figueiredo (Eds.), *Genre in a changing world*, 2009: 179–193.

[۱۳] فتحی واجارگاه ک.، موسی‌پور ن.، یادگارزاده غ. «برنامه‌ریزی درسی آموزش عالی

(مقدمه‌ای بر مفاهیم، دیدگاه‌ها و الگوها)»، تهران: مهربان نشر، ۱۴۰۰.

- [۱۴] خوی‌نژاد غ. «روش‌های پژوهش در علوم تربیتی»، تهران: سمت، ۱۳۸۰.
- [۱۵] نوه ابراهیم ع، رحیمی س. «پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد مدیریت آموزشی به‌منظور ارتقای کیفیت یادگیری دانشگاهی»، آینده‌پژوهی مدیریت (پژوهش‌های مدیریت)، (۱۰۰) ۲۵، ۱۳۹۳: ۱-۱۲.
- [16] Råde, A. "Professional formation and the final thesis in European teacher education: a fusion of academic and professional orientation", *Education Inquiry*, 10:3, 2019. 226-242,
- [۱۷] حاج ز. «تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های کارآفرینی در ایران از نظر موضوع‌شناسی و روش‌شناسی»، ۱۳۹۸، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد دانشگاه خوارزمی، دانشکده مدیریت.
- [۱۸] امیدزاده س. «تحلیل محتوای (کمی-کیفی) پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد حوزه نگارگری مبتنی بر مؤلفه‌های نوآوری و کارآفرینی (مورد پژوهش: دانشگاه هنر اصفهان)»، ۱۳۹۷، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه هنر اصفهان، دانشکده صنایع دستی.
- [۱۹] محمدی فر ج. «تحلیل محتوای موضوعی و روش‌شناسی پایان‌نامه‌ها و رساله‌های تحصیلات تکمیلی رشته مهندسی مکانیک دانشگاه تبریز از ابتدای سال ۱۳۹۰ تا پایان سال ۱۳۹۶»، ۱۳۹۷، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تبریز.
- [۲۰] رنجبری صوفیان و. «تحلیل محتوای موضوعی و روش‌شناختی پایان‌نامه‌ها و رساله‌های تحصیلات تکمیلی رشته علوم تربیتی دانشگاه تبریز در فاصله سال‌های ۱۳۷۶ - ۱۳۹۵ (از آغاز تأسیس تا حال)»، ۱۳۹۶، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد دانشگاه تبریز، پردیس خودگردان.
- [۲۱] عباس‌زاده، ف. «تحلیل محتوای بخش چکیده و نتیجه‌گیری پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی»، ۱۳۹۶، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد دانشگاه بیرجند، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- [۲۲] مهدوی ف. س. «ارزیابی کیفیت پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد رشته علوم تربیتی دانشگاه شهید باهنر کرمان»، ۱۳۹۵، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد علوم تربیتی گرایش برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی بخش علوم تربیتی دانشگاه شهید باهنر کرمان.
- [۲۳] خلیلی م، فلاح ر. «ارزشیابی پایان‌نامه‌های دکتری دندانپزشکی دانشگاه علوم پزشکی قزوین»، مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی قزوین، ۸(۱)، ۱۳۸۳: ۱۰-۱۸.

- [۲۴] گل‌پاش ح. «تحلیل محتوای عنوان و نوع روش پژوهش پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ایران در سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۳»، ۱۳۹۴، دانشگاه بیرجند، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.
- [۲۵] کیامنش ع. ر. «ارزشیابی آموزشی»، تهران: انتشارات پیام نور، ۱۳۸۰.
- [26] Stufflebeam, D. L. & Shinkfield, A J. "Evaluation theory, models, and applications", second edition, U.S.A. Jossey-Bass, 2007.
- [۲۷] فتحی و اجارگاه ک. «اصول و مفاهیم اساسی برنامه‌ریزی درسی»، تهران: علم استادان، ۱۴۰۰.
- [28] Berelson, B. "Content Analysis in Communication Research", New York, Hafner, 1971.
- [29] Lawshe, C. H. "A quantitative approach to content validity", *Personnel psychology*, 28(4), 1975, 563-575.
- [۳۰] نوه ابراهیم ع، منصوریان ی، رحیمی س. «ارزیابی کیفیت پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی به منظور ارتقای کیفیت یادگیری دانشگاهی»، آینده‌پژوهی مدیریت، ۱۰۰، ۱۳۹۳: ۱-۱۲.
- [۳۱] کوهبومی اله، عزیزی ف، ولایی ن، رضایی م، مهربان ب، کهریزی م. «بررسی وضعیت شاخص‌های روش تحقیق در پایان‌نامه‌های دکتری عمومی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه»، فصلنامه علوم پزشکی کرمانشاه، ۱۰(۲)، ۱۳۸۵: ۱۷۷-۱۸۶.
- [۳۲] فتح‌آبادی ج. «کندوکاو در یک دهه انتشار مقالات فصلنامه تعلیم و تربیت در قلمرو روانشناسی تربیتی»، فصلنامه تعلیم و تربیت، ۳، ۱۳۸۹: ۳۳-۶۹.
- [33] Yavuz, S. "A Content Analysis Related to Theses in Environmental Education: The Case of Turkey (2011-2015)", *Journal of Education and Training Studies*, 4(10), 2016.